

Reformy Márie Terézie. Kto bol priekopník očkovania v monarchii?

Branislav Krasnovský

20. novembra 2020 ✚ *História*

Mária Terézia (1717-1780) patrí k najvýznamnejším panovníkom Habsburskej monarchie, vďaka nej monarchia hospodársky zosilnela. Mária Terézia upevnila politickú stabilitu krajiny, svojimi reformami modernizovala monarchiu a podporila rozvoj vedy a techniky v krajine.

Situáciu vôbec nemala ľahkú, pragmatickú sankciu nástupníctva na tróne v habsburských krajinách (umožňovala nedeliteľnosť Habsburskej monarchie a právo, aby na cisársky trón mohla zasadiť aj žena), ktorú prijal jej otec Karol VI. 19. apríla 1713, odmietol prijať pruský kráľ Fridrich Veľký. Hneď na počiatku vlády Márie Terézie zaútočili Prusi na Habsburskú monarchiu a Mária Terézia musela v rokoch 1740 – 1763 viesť s Pruskom vyčerpávajúce vojny. V histórii sú tieto vojny známe ako Vojna o rakúske dedičstvo (1740-1748) a Sedemročná vojna (1756-1763).

Napriek tomu, že Prusko bolo menšie a malo aj menej obyvateľov, boli Habsburgovci slabšou stranou v konflikte. Mária Terézia si na vlastnej koži a bolestne uvedomila, že aj menšia krajina, ktorá vykonala reformy v hospodárstve, armáde, vede, má dostatok manufaktúr a ekonomické zázemie, dokáže robiť obrovské problémy aj strednej veľmoci, akou bola v tom čase Habsburská monarchia. Nebyť pomoci Rusov, ktorí ušetrili Fridrichovi Veľkému v Sedemročnej vojne (1756-1763) tvrdú porážku, mohlo by sa Fridrichovi Veľkému a jeho spojencom podariť Habsburgovcov poraziť, v dôsledku čoho sa mnohonárodnostná Habsburská monarchia mohla aj rozpadnúť.

Mária Terézia si uvedomila potrebu reforiem v krajine a spoločne so svojím manželom Františkom I. Lotrinským, za ktorého sa vydala v roku 1736, sa s vervou pustila do práce. Mali veľmi dobré manželstvo, z ktorého vzišlo 16 detí, Mária Terézia bola dobrá katolíčka a matka dvoch cisárov. Najznámejšími z jej detí sa stala francúzska princezná Mária Antoinetta, manželka francúzskeho panovníka Ľudovíta XVI., ktorú spoločne s manželom popravili počas Francúzskej revolúcie, Jozef II. Habsburský a Leopold II., obaja sa neskôr stali cisármi v Habsburskej monarchii.

Mária Terézia presadzovala osvietený absolutizmus. Hoci vládla sama, využívala tiež rady svojich poradcov, vrátane svojho manžela. K najznámejším poradcov patrila grófka Fridrich Wilhelm Haugwitz, ktorý presadil daňovú reformu – tá zvýšila štátne príjmy, ďalej knieža Wenzel Anton von Kaunitz – Rietberg, ktorý presvedčil Máriu Teréziu o potrebe reforiem a ktorý bol aj vychovávateľom jej syna Jozefa II. Medzi jej blízkymi poradcami patrila aj Adam František Kollár, ktorý ovplyvnil školské reformy. Súhrnne sa reformy Márie Terézie, dotkli sa všetkých oblastí života – hospodárstva, školstva, vojenstva, náboženstva, súdnictva či zdravotníctva, označujú ako tereziánske reformy.

Vojenské reformy

Vojenské reformy začala Mária Terézia zavádzať v spolupráci s rakúskymi vysokými vojenskými dôstojníkmi už počas vojny s Fridrichom Veľkým. Pruská armáda jej k tomu bola čiastočne vzorom. Modernizované bolo delostrelectvo, a taktika vedenia podľa pruského modelu. Vypracované boli nové výcvikové a služobné manuály, zlepšilo sa profesionálne vzdelávanie dôstojníkov, ktorí museli navštevovať vojenské školy. Vojaci žili v kasárňach, dostávali pravidelný žold, používali určené uniformy. Výcvik pokračoval aj v mieri, vojaci pomáhali aj pri verejných prácach. Zlepšilo sa postavenie vojakov, pravidelne bol vyplácaný žold, skrátila sa vojenská služba a vojaci takisto získali právo na dovolenku.

Tereziánsky urbár

Mária Terézia vykonala veľké zmeny aj v oblasti urbára (súpis pôdy, z ktorej pochádzal vrchnostenský dôchodok). Tereziánsky urbár z roku 1767 tak patrí k hospodárskym reformám. Určoval veľkosť poddanskej závislosti, zo súkromnoprávneho vzťahu medzi zemepánom a poddaným sa stal verejnoprávny vzťah, čím sa výrazne zlepšilo sociálne postavenie poddaných. To výrazne znížilo sociálne napätie v Habsburskej monarchii. Urbáre boli písané v národných jazykoch, aby im ľudia rozumeli a zo strany zemepánov neprichádzalo k prechmatom. Tereziánsky urbár upravoval poddanské pomery až do roku 1848, kedy bolo poddanstvo zrušené. Tereziánsky kataster z roku 1748 spravil súpis vlastníkov pozemkov, na základe ktorého boli stanovené aj dane. Pôda bola rozdelená na **dominikál** (pôda, čo patrila zemepánom, na ktorú chodili poddaní pracovať) a **rustikál** (pôda, ktorá bola prenajímaná poddaným).

Mária Terézia tiež pochopila, že feudálne cechy so svojimi privilégiami, ktoré v tom čase stále fungovali, predstavujú vážne oslabenie krajiny. Cechy totižto neboli schopné plniť úlohy, ktoré na ne kladla moderná doba, preto Mária Terézia prišla k budovaniu prvých manufaktúr – továrenských zariadení, ktoré vyrábali lacnejšie a rýchlejšie ako cechy. Priekopníkom v zakladaní manufaktúr a skvelým poradcom v tejto oblasti bol pre Máriu Teréziu jej manžel František I. Lotrinský, ktorý mal z Lotrinska množstvo skúseností s budovaním manufaktúr.

zdroj: wikimedia commons

František I. Lotrinský

Prvé manufaktúry na Slovensku vznikli v Šaštíne (textilná manufaktúra), Haliči pri Lučenci, Holíči (výroba majoliky), kartúnka (výroba kartúnu – látky na sukne, šatky) v Čeklísi (dnes Bernolákovo). Rozvíjala sa hutnícka výroba, zvýšila sa ťažba uhlia. Počas vlády Márie Terézie sa začali pestovať nové kultúrne plodiny, zlepšilo sa zásobovanie potravinami. Vo veľkom sa začala pestovať kukurica, tabak, zemiaky i ďatelina. Najmä zemiaky znamenali prínos pre obyvateľstvo žijúce v horskom prostredí.

Školské reformy

Ďalšou oblasťou, ktorú sa Mária Terézia rozhodla zreformovať s cieľom posilniť štát, bolo školstvo. To bolo v Habsburskej monarchii dlhú dobu v rukách Cirkvi, výsadné postavenie mali najmä jezuiti. Keď v roku 1774 pápež Klement XIV. jezuitov zlikvidoval, oslabilo sa postavenie jezuitov aj v Habsburskej monarchii.

Mária Terézia si bola vedomá toho, že okrem cirkevného školstva musí existovať aj všeobecné školstvo. Podľa Všeobecného školského poriadku, ktorý uviedla do praxe malo nárok na vzdelanie každé dieťa na území Habsburskej monarchie, bez ohľadu na pôvod, bydlisko alebo pohlavie. V každej dedine musela existovať triviálna (tzv. ľudová) škola, kde sa museli deti naučiť čítať, počítať a písať, na triviálnych školách sa učilo aj náboženstvo. Tým sa položili základy všeobecnej gramotnosti. Jej poradcom vo veciach výučby bol Ignác Felbiger, ktorý aj navrhol hustú sieť verejných škôl.

zdroj: wikimedia commons

Johann Ignaz Felbiger

Na základe reformy Márie Terézie bola stanovená povinná šesťročná školská dochádzka pre deti vo veku 6 až 12 rokov. Všetky triviálne školy boli jednotriedne a vyučoval v nich jediný učiteľ. V školách sa deti začali učiť aj vedomosti a zručnosti pre určité remeslo. V mestách boli školy rozvinutejšie, učilo v nich aj viac učiteľov a povinnými predmetmi boli okrem čítania, písania, počítania a náboženstva aj latinčina, dejepis, prírodopis, zemepis, sloh, geometria, kreslenie a základy hospodárstva. Nadstavbou boli školy, kde sa pripravovali budúci učitelia pre dedinské triviálne školy.

Okrem siete týchto pomerne jednoduchých typov škôl existovali aj latinské gramatické školy, gymnázia a nakoniec univerzity a lýceá.

Školská reforma sa začala uskutočňovať v roku 1777, základným dokumentom bol *Ratio educationis*, išlo o organizačný poriadok pre školstvo, ktorého súčasťou boli aj školské osnovy a nariadenia. Zodpovedný za reformu školstva bol syn Márie Terézie a budúci cisár Jozef II.

Špeciálne miesto v sieti škôl mali hospodárske ústavy, kde sa študenti vzdelávali a pripravovali na prácu v poľnohospodárstve a priemysle. Známym odborníkom bol napríklad aj Samuel Tešedík, ktorý pôsobil v Sarvaši, kde založil a viedol hospodársku školu. Na Slovensku existovali dve univerzity v Trnave a v Košiciach, po reforme v roku 1777 bola Trnavská univerzita presťahovaná do Budína a Košická bola zrušená. Mária Terézia ešte v roku 1763 založila v Banskej Štiavnici Banskú akadémiu, ktorá bola v roku 1919 presťahovaná do Maďarska – vyučovali na nej poprední európski chemici a hutníci.

Reforma súdnictva

Mária Terézia zreformovala aj súdnictvo, pretože stredoveké súdnictvo so svojím Tripartitom už v podmienkach moderného štátu prestalo vyhovovať. V roku 1768 vydala nový trestný poriadok *Constitutio Criminalis Theresiana*. Odstránilo sa mučenie pri výsluchoch, zmiernili sa telesné tresty a zakázali sa sudy nad čarodejnicami. Vydala nový jednotný občiansky zákonník *Lex Theresiana*, podľa ktorého si boli pred súdmi všetci občania formálne rovní a poddaný mal právo na obhajcu.

Reforma zdravotníctva

Mária Terézia zriadila tiež štatút zdravotných komisií, ktoré mali chrániť obyvateľstvo pred nákazlivými chorobami a epidémiami a mali vykonávať hygienickú osvetu u prostého obyvateľstva. Zdravotné komisie kontrolovali existujúce nemocnice, lekárov, bojovali proti šíreniu moru a nákazlivých chorôb, takisto radili obyvateľstvu ako dodržiavať hygienické návyky, stavať zdravšie murované príbytky.

Po roku 1767, kedy zomrela vo Viedni po epidémii čiernych kiahní 16-ročná dcéra cisárovnej, Mária Jozefa, zvýšila Mária Terézia svoju podporu reforme zdravotníctva. Nariadila tiež aj očkovanie proti základným chorobám 18. storočia. Autorom a hlavným organizátorom zdravotníckej reformy bol holandský rodák Gerhard van Swieten, považovaný za priekopníka očkovania v Habsburskej monarchii.

zdroj: wikimedia commons

Gerhard van Swieten

V rámci reformy zdravotníctva boli zriaďované nielen nové lekárske fakulty, ale tiež školy pre pôrodné asistentky a ďalší odborný personál. S lekáorskými odborníkmi úzko spolupracovali aj odborníci na výživu. Výsledkom reforiem Márie Terézie bolo zlepšenie zdravotného stavu obyvateľstva a rast populácie.

Cirkevné reformy

Mária Terézia svojimi reformami zasiahla aj do života jednotlivých cirkví v Habsburskej monarchii. V roku 1742 opätovne potvrdila diplom cisára Leopolda I., ktorým sa zrovnoprávnil gréckokatolícky a rímskokatolícky klérus, čo bolo jednou z podmienok uzavretia Užhorodskej únie z roku 1646. V roku 1756 Mária Terézia vydala dekrét, ktorým oslabilu administratívnu nadvládu jágerského arcibiskupstva nad gréckokatolíckymi biskupmi, a nakoniec v roku 1771 bulou *Eximinia Regalium* získali mukačevskí gréckokatolícki biskupi svoju nezávislosť. V roku 1773 na Viedenskej synode pomáhala panovníčka riešiť problémy gréckokatolíckych biskupov v Habsburskej monarchii.

Mária Terézia zdedila Habsburskú monarchiu pôvodne nie v práve najlepšom stave. Jej otec Karol VI. bojoval proti Turkom, monarchiu síce upevnil, no vnútorne bola Habsburská monarchia vo veľmi zlom stave

a zápas s Pruskom monarchiu ešte viac vyčerpal. Reformami však Mária Terézia situáciu v krajine výrazne zlepšila a úpadok krajiny sa zastavil.

Mária Terézia zaviedla tiež novú menu – strieborný tereziánsky toliar, ktorý bol uznávanou menou aj v zahraničí. V roku 1762 vydala prvé papierové peniaze v strednej Európe. Obnovila existujúcu dopravnú sieť, budovala moderné pozemné komunikácie a posilnila i riečnu dopravu.

Zjednotila váhy a miery, odstránila súkromné vyberanie mýta. Od roku 1755 zaviedla 30% clo na všetok tovar dovážaný do Uhorska, čím podporila rozvoj domáceho podnikania. Začala budovať byrokratickú sieť – úradníci vykonávali reformy, ktoré Mária Terézia prijala.

Vláda Márie Terézie sa niesla v znamení intelektuálneho a hospodárskeho rozmachu celej monarchie, vrátane Uhorska. Reformy priniesli so sebou vysoké príjmy, čím sa jej podarilo úplne zlikvidovať štátny dlh – od roku 1775 narábali v Habsburskej monarchii v štátnom rozpočte s prebytkom.

Krypta Márie Terézie

zdroj: wikimedia commons

Mária Terézia, prísne veriaci katolíčka, ktorá veľmi ťažko znášala smrť svojho manžela a niekoľkých detí patrila k najvýznamnejším panovníkom v dejinách Habsburskej monarchie. Pochovaná je aj s milovaným manželom a deťmi, ktoré umreli skôr, v krypte kapucínskeho kostola vo Viedni.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/reformy-marie-terezie-kto-bol-priekopnik-ockovania-v-monarchii/>